

Tautosakos darbai 70, 2025, p. 167–173
ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.25.70.09>

„Užminsiu mįslę, per pilvą gysla“: pirmoji mįslėms skirta monografija

LAIMA ANGLICKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

<https://ror.org/04y7eh037>

laimute.anglickiene@vdu.lt

<https://orcid.org/0000-0001-6255-8235>

Aelita Kensminienė, *Lietuvių mįslės: Funkcionavimas ir poetika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, 559 p., ISBN 978-609-425-384-3

Lietuvių literatūros ir tautosakos institute Aelita Kensminienė su mįslėmis dirba jau daugiau kaip ketvirtį amžiaus. Tradiciškai mįslės daugiausia siejamos su patarlėmis, priežodžiais ir kitais mažos apimties folkloro – trumpųjų pasakymų – žanrais, todėl Lietuvoje joms šiek tiek daugiau dėmesio skyrė paremiologai, ypač garsiausias šios srities lietuvių mokslininkas Kazys Grigas. Tai vienas, tai kitas lietuvių folkloristas, etnologas ar filologas, tyrinėdamas įvairius folkloro žanrus, kultūros ir kalbos reiškinius, analizuodamas įvairius jų kilmės, raidos, raiškos, semantikos, funkcijos, struktūros ypatumų bei kitus klausimus, kartais į savo tyrimų lauką įtraukia mįsles. Vienas pirmųjų didesnių mokslinių darbų, skirtas tik mįslėms, Lietuvoje pasirodė atkurtos nepriklausomybės pradžioje – tai buvo Audriaus Valotkos 1992 m. parengta daktaro disertacija *Informacinė mįslių struktūra*. Autorius mįslės tyrė pasitelkdamas tuo metu naujų matematinių metodų galimybes, ypač informacinės estetikos metodą, buvusį populiarių Vakaruose XX a. 7–8 dešimtmetyje. Tačiau A. Kensminienė yra vienintelė mokslininkė Lietuvoje, šiam žanrui paskyrusi visą gyvenimą, todėl pirmoji vien mįslėms skirta jos monografija neabejotinai yra vertinga ir nusipelno daugybės pagyrų. Tuo labiau kad ir pasaulyje mokslinių leidinių, skirtų tik šiam žanrui, yra gana reta.

Received: 30/09/2025. **Accepted:** 15/10/2025

Copyright © Laima Anglickienė, 2025. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

2003 m. apgynusi daktaro disertaciją *Lietuvių mįslės, jų poetika ir stilistika*, A. Kensminienė tikslingai toliau visą dėmesį skyrė mįslių sisteminimui, klasifikacijai ir tyrimams. Visus jos darbus šiame bare dabar jau galime matyti ir skaityti baigtiniu pavidalu. 2014 m. sukurta interneto vartotojams prieinama lietuvių mįslių elektroninė, 60 tūkst. objektų aprėpianti duomenų bazė – *Mįslių kartoteka* (<https://ekalba.lt/misliu-kartoteka/>). 2018 m. tyrėja išleido rinktinę *Lietuvių mįslės*, kurioje pateikiamas visas lietuvių mįslių masyvas ir kurios pagrindą sudaro anksčiau neskeltos mįslės iš Lietuvių mokslo draugijos bei Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkinių. Šiame leidinyje skelbiama beveik 900 mįslių tipų su versijomis ir tekstų komentarais. Per daugiau kaip 25 akademinės veiklos metus perskaityta daugybė pranešimų konferencijose, *Tautosakos darbuose* ir kituose leidiniuose pasirodė keliolika publikacijų, kuriose, po kruopelytę renkant medžiagą, buvo analizuojami su mįslių tematika susiję probleminiai klausimai. Šios, papildytos ir atnaujintos, publikacijos bei naujų aspektų analizė padėjo pagrindą ir 2024 m. išleistai didelės apimties – daugiau kaip 550 puslapių – monografijai.

Norisi išsamiau pristatyti autorės atliktą grandiozinį darbą ir supažindinti bei juo sudominti mįsles savo tyrimuose pasitelkiančius, įvairiais aspektais analizuojančius mokslininkus, mįslėmis besišažavinčius ar edukacinėje bei komunikacinėje veikloje naudojančius žmones, o gal ir šiaip smalsius, šmaikštauti pasirususius bei mįsles į žaidimus įtraukiančius folkloro mėgėjus. Monografija didelės apimties, bet turi aiškią, nuoseklią ir patogią struktūrą, leidžiančią skaityti tiek nuosekliai, tiek pasirinktinai – pagal atskiras, kiekvienam skaitytojui aktualios problematikos dalis ar jas sudarančius skyrius.

Įvado pirmame skyriuje apžvelgiami svarbiausi daugiau nei šimtą metų skaičiuojantys pasaulio mokslininkų darbai. Kaip rašo pati mįslių tyrėja, jai čia buvo svarbu pristatyti teorinius mįslių tyrimus, kuriuo nors aspektu artimus jos pasirinktai lietuvių mįslių tyrimo kryptiai (p. 29). Žinoma, monografijoje, nagrinėjant konkrečias temas, cituojama dar daugiau tyrimų, nei minima apžvalgoje. Antrame skyriuje chronologiškai pristatomas lietuvių mįslių skelbimas ir tyrimas nuo pirmųjų užrašymų iki šių dienų. Mįsles, palyginti su kitais trumpųjų pasakymų žanrais, ypač religiniuose raštuose populiariais bibliniais posakiais, pradedama minėti daug vėliau, XVII a. pabaigoje. Dar vėliau pradėta jas tyrinėti, bet šie tyrimai nebuvo nuoseklūs ir išsamūs. Lietuviškosios mįslės jau buvo šiek tiek lygintos su kitų tautų mįslėmis. Vis dėlto galima teigti, kad gilesnių lyginamųjų tyrimų (išskyrus vieną kitą paminėjimą suomių folkloristo Antti Aarnės mįslėms skirtoje studijoje, publikuotoje dar 1918–1920 m., ir etnologo Jono Balio pastabas) jos dar nebuvo sulaukusios. A. Kensminienė pirmoji nuosekliai ir išsamiai tyrė kai kurių mįslių variantus, pristatė ir platesnį tarptautinį kontekstą. Keletas lyginamųjų tyrimų publikuojama monografijoje.

Apibendrindama šaltinių ir literatūros apžvalgą autorė sako, kad „beveik visi apie mėsles rašę tyrėjai žavėjosi taikliais ir netikėtais mėslių vaizdais, drąsiais menamo objekto ir jo pristatymo užmenant palyginimais, kai kurie net lygino liaudies mėsle su moderniuoju menu“ (p. 54). Vis dėlto daugelis lietuvių mokslininkų, iki jos skyrusių dėmesio mėsle, tyrinėjo kitus žanrus, kitus folkloro ar kalbos reiškinius, tad ir mėsles pristatė bendruose tautosakos vadovėliuose ar sisteminio, aprašė ar analizavo dažniausiai greta kitų trumpųjų pasakymų žanrų. Todėl tokios vertingos A. Kėnsminienės pastabos, parodančios ankstesnių mėslių klasifikacijų ar analizės trūkumus bei atskleidžiančios vis naujai išsiplečiančias galimybes jas tirti. Į žanro tyrimus įsitraukusios mokslininkės pastabos, publikuojamos monografijoje, padės ir kitiems mokslininkams, naudojantiems mėsles tik lyginamuosiuose tyrimuose, remtis naujausia, patikslinta metodologija, žiniomis ir teorinėmis įžvalgomis.

Pirmoje monografijos dalyje, kurioje analizuojamas mėslių funkcionavimas, apibrėžiamas pats žanras, supažindinama su klasifikacija, aptariama, kada, kur, kodėl ir kaip menamos mėsles, su kokiomis buitinėmis situacijomis, papročiais ir tradicijomis jos susijusios, kaip jos panaudojamos kituose folkloro žanruose (daugiausia pasakose ir vestuvinėse dainose). Mėslių istorijai skirtame skyriuje aprašomas mėslių minimas senosiose civilizacijose; čia randame senųjų raštų (Rigvedos, Biblijos, arabų pasakų, įvairių Europos kraštų senosios literatūros ir kitų kūrinių) citatų, liudijančių, kad mėsle buvo menamos įvairiomis progomis ir naudotos tiek edukaciniais tikslais, mokiniams mokyti, tiek rimčiausioms intelektualų varžyboms ir žaidimams. Šis aprašymas rodo, kad mėsle, ypač ankstyvosios formos, turėjo ne tik buitinę, pramoginę, bet ir sakralią reikšmę.

Labai svarbu, kad mokslininkė atkreipia dėmesį ir į mėslių pradžios bei pabaigos formules. Ne vienas tyrinėtojas, rašantis apie semantinę mėslių struktūrą, apie formulines pradžias ir pabaigas užsimena tik probėgšmais. Autorė pažymi, kad dabartinėje Lietuvių mėslių duomenų bazėje esama 500 tekstų su tokiomis formulėmis (p. 97). Šiame skyriuje daug lyginama su kitų tautų mėslių formuliniiais junginiais, skaitytojams intriguojamai parodoma, kuo skiriasi pastovieji skirtingų laikų, skirtingų tautų žodžių junginiai, kaip kartais ironiškai žaidžiama pačių mėslių logika.

Skyriuje „Mėsle jų vartotojų požiūriu: suvokimas“ atskleidžiama, kaip šiuos tekstus suvokia ir aiškina jų kūrėjai, aptariama tradicinė vartosena. Konstatuojama, kad ir šiais laikais mėsle neišnyko, tik, kaip ir kiti folkloro žanrai, pasikeitė. Autorė yra pririnkusi nemažai šypseną keliančių šiuolaikinių pavyzdžių iš socialinių tinklų ir žiniasklaidos, atskleidžiančių žmonių gebėjimą puikiai panaudoti mėsle struktūrą ir funkcijas, neįvykstantį intelektualumą ir kūrybingumą, norą šmaikščiai užmaskuoti kai kuriuos gerai žinomus kasdienes ir politinius reiškinius, o kartais norą pasipuikuoti humoro jausmu. Šiuolaikinės žiniasklaidos atstovai yra itin pamėgę patį žodį *mėsle*: jis dažnai pasitelkiamas norint parodyti, jog straipsnyje kalbama apie

ką nors paslaptinga, neišaiškinta, bauginama ar siaubinga (p. 137). Žurnalistai ir politikai stengiasi patraukti skaitančiųjų ir klausančiųjų dėmesį šmaikščiomis antraštėmis ir kalbomis, naudoja tradicines ir savo sukurtas mįsles. Mokslininkė atliko ir labai įdomų žiniasklaidos antraščių ir nuotraukų pavadinimų tyrimą (p. 138–141), kuriame antraštes su pavartotu žodžiu *mįslė* suskirsto į tam tikras temines grupes. Dvi iš jų stoja į opoziciją *Eros – Thanatos* (tai psichologijos terminai, kilę iš graikų kalbos, nurodantys pagrindinius instinktus – gyvybės ir mirties).

Naujų ir perdirbtų mįslių pavyzdžių pateikiama skyriuje, kuriame aptariama šiuolaikinė vartoseną. Čia rodoma, kad žanras keičiasi, kad šiandien jam gyvybės įkvepia jau ir patys folkloristai bei edukacinė literatūra (vadovėliai ar savarankiškam mokymuisi skirtos knygelės). A. Kensminienė aprašo ir savo pačios indėlį į mįslių populiarinimą: savo sukurtoje ir administruojamoje „Facebook“ paskyroje „Mįslė dvigyslė“ ji kas savaitę rengia interaktyvias tradicinių mįslių minimo sesijas. Mįsles populiarina įvairūs protmūšiai bei radijo, televizijos laidose ar naujienų portaluose vykstančios azartiškos viktorinos, kurių rengėjai jau kelis dešimtmečius puikiai panaudoja šį žaismingą tradicinį tautosakos žanrą. Tad žmonių kūrybiškumą galima stebėti gyvai, matyti, kaip jiems sekasi suprasti senojo, tradicinio, gyvenimo aktualijas, atpažinti daiktus, kaip puikiai senosios mįslės tinka šiuolaikinio gyvenimo realijoms ir aktualijoms atskleisti, kartais net pašiepti. Mįslės, dar dažniau visiems žinomų mįslių fragmentai – užminimų formulės, panaudojamos ir publicistinių straipsnių pavadinimuose, įterpiamos pačiuose tekstuose, siekiant suteikti žaismingumo ar netgi intrigos ir kūrybiškai pasitelkiant mįslės vaizdo metaforiškumą. Skyriuje pateikta keleto pavyzdžių analizė, matyt, gali būti plėtojama toliau – tokių tyrimų tęstinumui pritaria ir pati autorė. Gal netrukus jau skaitysime išsamesnes autorės publikacijas šiuolaikinio mįslių naudojimo, vartosenos, turinio ir formos kaitos temomis?

Daugiausia vietos monografijoje skiriama kai kurių lietuvių mįslių motyvų (dauguma jų tarptautiniai) lyginamiesiems tyrimams. Jie parengti anksčiau publikuotų straipsnių pagrindu. Šeši atskiri mįslių tyrimai nėra nuobodūs skaityti: pasirinktos tematikos mįslės autorė analizuoja įvairiais rakursais. Štai net keturiuose tyrimuose pristatomos ir nagrinėjamos vadinamosios *Kančių serijos* mįslės, kuriose objektas vaizduojamas kaip asmuo, patiriantis daugybę kančių ir nužudomas (Taylor 1951: 240): tai lino kelio nuo augalo iki audinio, rašomosios plunksnos, javų ir duonos, molinio puodo „kančia“. Lino ir duonos kančios tyrimuose, šalia mįslių, analizuojami ir kiti folkloro žanrai (dainos, pasakos, patarlės ir priežodžiai), pateikiama analogiškų kitų tautų folkloro pavyzdžių, atkreipiamas dėmesys į motyvus, būdingus mįslėms arba tarsi diskutuojančius su mįslių teikiama informacija – ją patvirtinančius, papildančius ar netgi prieštaraujančius.

Lino kančios tyrimą autorė gražiai susieja su dar vienu – rašto temos – tyrimu (analizuodama mįslės „Balta dirva, juoda sėkla“ ir „Baltos lankos, juodos avys“).

Mėslėse, koduojant įvairius su raštu susijusius reiškinius, pagrindiniu bruožu ir meninio vaizdo branduoliu labai dažnai tampa vizualus grafinis aspektas „juodu ant balto“ (p. 258). Mėslės apie raštą yra sulaukusios nemažai garsių tyrinėtojų dėmesio – atrodo, ką čia ir bepridėsi. Tačiau A. Kensminienė paprieštarauja autoritetams ir bando įrodyti, kad mėslė su avimis nėra mėslės su sėklomis variantas, – ji savarankiška. Tyrėja atkreipia dėmesį, kad šiuolaikinėje lietuviškoje medžiagoje abi mėslės tarsi atskiria su raštingumu susijusius veiksmus: vaizduojančiosios arimą ir sėją labiau kalba apie rašymą, o vaizduojančiosios ganymą – apie skaitymą (p. 271). Šių mėšlių analizė rodo, kad į moksle nusistovėjusias tiesas ir teorijas visada verta pažvelgti naujai, interpretuoti ir analizuoti savo krašto folkloro kūrinius savos visuomenės istoriniame, kultūriniame ir socialiniame kontekste.

Aptardama arklių vaizdavimą mėslėse ir ieškodama atitikmenų platesniame kultūriniame kontekste, autorė mėgina nagrinėti aktualią problemą: kiek senos, su pasaulėvaizdžiu susijusios informacijos perduodama mėslėmis, kiek ta informacija patikima, ar galima ją remtis atliekant įvairias pasaulėvaizdžio ir mitologijos rekonstrukcijas (p. 272). Tyrimu ji įrodo, kad mėslėmis apie arklius, ypač jų užminimais galima remtis kaip patikimais, seną informaciją saugančiais šaltiniais, būtinai atsižvelgiant į variantų paplitimą ir temos kontekstą tiek visoje mėšlių aibėje, tiek už jos ribų (p. 293).

Monografijos dalyje, skirtoje mėšlių užminimų poetinių vaizdų sistemai aptarti, analizuojami keli apibendrinti parametrai: erdvė ir judėjimas, laikas, personažas ir veiksmas, kūniškumas. A. Kensminienės per daugelį metų įvairiais rakursais susisteminta medžiaga padeda atskleisti mėšlių, nedidelės apimties kūrinių, vaizdinių talpumą ir metaforiškumą, jų nuolatinį taikymąsi prie kintančių kultūrinių ir socialinių sąlygų, žmonių pasaulėjautos ir pasaulėžiūros. Šioje dalyje randame susistemintus dažniausiai mėšlių erdvę kuriančius motyvus, būdingus maždaug 400 populiariausių mėšlių versijų (p. 302–304), suklasifikuotus ir į 16 grupių suskirstytus visus lietuvių mėšlių personažus, t. y. įvairias žmonių, daiktų, reiškinių grupes (p. 347–351), ir šių motyvų bei grupių analizę. Šios klasifikacijos ir susisteminta medžiaga, manau, tarsi paruoštukas bus naudinga ir kitiems mokslininkams, atliekantiems folklorinius, mitologinius, filologinius ir kitų sričių tyrimus.

A. Kensminienės nuomone, beveik trečdalis ar net pusė populiariesnių mėšlių tipų turi bruožų, artimų Michailo Bachtino aprašytai karnavolinei kultūrai. Šių mėšlių vaizduose dominuoja materija ir kūniškumas, dažniausiai logiškai nedera mėslės veikėjas ir jo atliekamas veiksmas, mėslės metafora slepia sąmojų, norą ne tik nustebinti ar prajuokinti, bet ir sugluminti. Mėšlių temos (tam tikrų veiksmų, organizmo funkcijų ir su jomis susijusių daiktų vaizdų) artimos karnavolinei pasaulėjautai, jos būdingos ir kitiems folkloro žanrams – į tai jau yra atkreipę dėmesį kiti tyrėjai (Бахтин 1991; Sauka 1970: 321–324; Vengrytė 1998; Skabeikytė-Kazlauskienė

2013: 50–55 ir kt.). Taigi mįslių tyrėja tarsi reabilituoja nemažą vadinamųjų eroti-
nių mįslių klodą ir įrodo, kad karnavalinė pasaulėjauta, kaip liaudies juoko kultū-
ros fenomenas, apima ir labai senus pasaulėvaizdžio komponentus. „Kūniškumas
mįslių vaizduose – tai priemonė įveikti negyvumą, kuriam atstovauja atsakymų
visumos daiktiškumas, tai varomoji jėga opozicijos *gyva – negyva* kovoje ir to, kas
gyva, pergales įrodymas“ (p. 379).

Ketvirtoje dalyje analizuojamos fonetinės, leksinės ir sintaksinės mįslių raiš-
kos priemonės, logikos ir reikšmės figūros, plačiau pristatomas Belgijos Lježo uni-
versiteto mokslininkų, pasivadinusių „Grupe µ“, retorikos metodas, kuriuo nau-
dotasi atliekant tyrimus šia tematika. Raiškos priemonių aprašymas ir pavyzdžiai
pateikiami pagal atitinkamas operacijas: sumažinimo, pridėjimo, sumažinimo su
pridėjimu, perkėlimo. Paaiškinama, kaip mįslėse atliekamas reikšmės pakeitimas.
Autorė labai gražiai įrodo, kad, nors viena pagrindinių mįslių poetikos ypatybių
mįslės menančiam bei dažnam tyrėjui yra jų tematikos daiktiškumas, „pagrin-
dinė mįslėse atliekamo reikšmės pakeitimo kryptis – animacija ir personifikacija.
Mįslių tekstuose daiktiškumo visai nedaug, priešingai – dažnas daiktas būna kiek
pagyvinamas“ (p. 489), bent per pakopą pakylėjamas mentalinės sferos linkme.
Autorė pateikia 129 pavyzdžius, rodančius reikšmės pakeitimo kryptį konkrečiose
mįslėse (p. 464–472).

Prieduose pateikiamos iš viso lietuvių mįslių masyvo surinktos populiariausios
mįslių versijos (401 vnt.) ir populiariausi mįslių tipai, išskirti iš pusės lietuvių mįs-
lių kartotekos (129 tipai). Šie sąrašai gali būti vertingi ne tik mokslininkams, bet
ir edukacinei mokytojų veiklai bei Lietuvoje labai populiarių viktorinų rengėjams.
Įspūdingi monografijos pabaigoje pateikti šaltinių bei literatūros sąrašai padeda
greitai surasti daugelio svarbiausių apie mįsles rašiusių pasaulinių korifėjų, o gal tik
vienu kitu sakiniu apie mįsles užsiminusių lietuvių mokslininkų darbus. Netrumpa
santrauka anglų kalba bus vertinga kitų šalių mokslininkams.

Pasaulyje turime garsių mįslių tyrėjų; aišku, jų būrys nėra labai gausus, palyginti
su kitų folkloro žanrų tyrėjais. A. Kėnsmienė tikrai galime priskirti pasišventu-
siems mįslių tyrėjams (juokaudami lietuviškai juos galėtume pavadinti mįslologais).
Išleista monografija bei anksčiau nuveikti darbai (elektroninis mįslių sąvadas ir lie-
tuvių mįslių rinktinė) rodo, kaip, nuosekliai ir ilgai tyrinėjant tam tikrą temą, šiuo
atveju vieną folkloro žanrą, galima giliai „įklimpti“ ir mokslinėmis įžvalgomis ar
šmaikščiais pastebėjimais sudominti ne tik mokslininkus, bet ir visą visuomenę.
Reziumuojant galima pasakyti, kad aptariama monografija neabejotinai atskleidžia
visuminį mįslių žanro vaizdą, atspindi žanro raidą, paskirtį, raiškos priemones, paro-
do jau pasiektus rezultatus bei atskleidžia naujas perspektyvas tolesniems tyrimams.

Kaip ir kiekvienas folkloro žanras, mįslės skirstomos į smulkesnius požanrius.
Šioje monografijoje daugiausia dėmesio skiriama didžiausiam mįslių skyriui –

objektų mįslėms, kiti skyriai (minklės, anekdotinės mįslės, galvosūkliai ir kt.) čia aptariami ir analizuojami dar nedaug. Tai ne priekaištas: A. Kensminienė, ir taip daug nuveikusi, neabejotinai toliau sėkmingai tyrinės šį žanrą. Veikiausiai tai paskatinimas jauniems tyrėjams, ieškantiems savojo kelio: mįslių masyve dar likę labai įdomių folkloro kūrinių ir temų, laukiančių savo tyrėjo.

LITERATŪRA

- Kensminienė Aelita 2003. *Lietuvių mįslės, jų poetika ir stilistika*: daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Sauka Donatas 1970. *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius: Vaga.
- Skabeikytė-Kazlauskienė Gražina 2013. „Erzinimai“, in: Laima Anglickienė, Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, Jurgita Macijauskaitė-Bonda, Dovilė Kulakauskienė, Ingrida Šlepavičiūtė, *Šiuolaikinis moksleivių folkloras: kolektyvinė monografija*, Vilnius: Gimtasis žodis, p. 42–62.
- Taylor Archer 1951. *English Riddles from Oral Tradition*, Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Valotka Audrius 1992. *Informacinė mįslių struktūra*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Vengrytė Edmunda 1998. „Lietuvių talalinės“, *Tautosakos darbai* 8 (15), p. 54–60.
- Бахтин Михаил Михайлович 1990. *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*, Москва: Эксмо.